

OSMANLI'DA BATILILAŞMA VE ANTI-EMPERYAL MUHALEFET KÜLTÜRÜNÜN DOĞUŞU: KULELİ VAKASI ÖRNEĞİ¹

Özet

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zorlu sürecin sona erdirilmesi adına ihtiyaç haline bürünen ve III. Selim döneminden itibaren Batı'dan etkilenerek bir program dahilinde uygulanmaya başlanan batılılaşma hareketleri, karşılaşılan yetersizliklerin yanı sıra büyük bir muhalefeti beraberinde getirmiştir. Bu muhalefet hükümet, ordu ve halk arasında kendini göstermiştir. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde amaçlanan başarıyı elde edemeyen yeni düzen fikri, Sultan Abdülmecid'in saltanatı sırasında ilan edilen Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile beraber farklı bir boyut kazanmıştır. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimlerin hükümete karşı sarf ettikleri eleştirilerin dayanağı haline gelen yeni uygulamalar, muhalif düşüncelerin zaman geçtikçe artmasına yol açmıştır. Özellikle Islahat Fermanı'nın içerdiği yeni hükümler, fermana tepki niteliğinde oluşum gösteren grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmada Fedailer Cemiyeti adıyla bilinen

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CILT 6 / SAYI 1 / OCAK
2023

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Ümüþ DALGALI

Yüksek Lisans
Öğrencisi, Kırıkkale
Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Tarih
Anabilim Dalı,
umusdalgali8@gmail.co
m

ORCID ID: 0000-0002-
0488-3838

Gönderim Tarihi
Recieved
24.11.2022

Kabul Tarihi
Accepted
24.01.2023

Atıf
DALGALI, Ümüþ,
(2023). "Osmanlı'da
Batılılaşma Ve Anti-
Emperyal Muhalefet
Kültürünün Doğuşu:
Kuleli Vakası Örneği",
*Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları
Dergisi*, (6/1), 45-66.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

¹ Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Dr. Öğretim Üyesi Erdal Çetintaş danışmanlığında yürütülen "Osmanlı Modernleşmesine Karşı Siyasi-Kültürel Bir Hareket: Yeni Osmanlılar" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

grubun aktif rol oynadığı ve Islahat Fermanı'na karşı ilk defa bir plana bağlı kalmak gerçekleştirilen Kuleli Vakası incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Muhalefet, Kuleli Vakası.

THE BIRTH OF WESTERNIZATION AND ANTI-IMPERIAL OPPOSITION CULTURE IN THE OTTOMAN: THE CASE OF KULELI

Abstract

The westernization movements, which became a necessity in order to end the difficult process of the Ottoman Empire and were influenced by the West since the reign of Selim III, brought a great opposition as well as the inadequacies encountered. This opposition manifested itself among the government, the army and the people. The idea of a new order, which could not achieve the intended success during the reign of Selim III and Mahmud II, gained a different dimension with the Tanzimat Edict and Reform Edict declared during the reign of Sultan Abdülmecid. The new practices, which became the basis for the criticisms of Muslims and non-Muslims living within the borders of the Ottoman Empire, against the government, led to an increase in dissenting opinions over time. Especially the new provisions contained in the Reform Edict led to the emergence of groups that reacted to the edict. In this study, the Kuleli Incident, in which the group known as the Fedayeen Society played an active role, and which was carried out for the first time by adhering to a plan against the Reform Edict, was tried to be examined.

Key words: Westernization, Tanzimat Edict, Reform Edict, Opposition, Kuleli Case.

Giriş

17. yüzyıldan itibaren büyük bir güç olma özelliğini kaybeden Osmanlı Devleti, Batı'da yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında Avrupa devletlerinin yükselişi gerçeği ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Özellikle sanayileşme alanında ortaya çıkan yenilikler, Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiş ve ekonomisinin hızlı bir düşüş göstermesine neden olmuştur. Ülkede faaliyet gösteren mevcut geleneksel kurumlar işlevini

kaybetmiş ve yetersiz kalmıştır. Avrupa'da ise geleneksel kurumlar yerini çağa ayak uyduran, üretici kurumlara bırakmıştır. Gelir kalemleri çeşitlendirilmiş ve arttırılmıştır. Mevcut düzende sınırlarını koruma politikası yürüten Osmanlı Devleti, bu amaç doğrultusunda ittifak yapabileceği dış desteklere ihtiyaç duymuş, bu yardım, kapitülasyonlar yoluyla verilen ekonomik tavizi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yaşayan kimi düşünürler, devletin eski gücüne kavuşmasının ancak eski düzene dönmek ile mümkün olacağını savunmuşlar ve bu fikri, dönemin padişahlarına sundukları layihalarda dile getirmişlerdir. Soruna yönelik bir diğer çözüm yolu ise Avrupa'nın takip edilerek var olan düzene ait kurumların ıslah edilmesi ve yerine yenilerinin getirilmesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya karşı başlattığı II. Viyana Kuşatması ve bu kuşatmayı izleyen savaşlarda aldığı peş peşe mağlubiyetler neticesinde artık bir gereklilik haline bürünen batılılaşma hareketi, Batı'nın yalnızca bilim ve teknik alanında örnek alınacağı fikri ile başlamıştır. Hükümet, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın gerisinde kaldığı düşüncesi ile hareket ederek gerekli çözümün Avrupa'dan getirilecek yenilikler olduğu kanaatine varmıştır. Bu yeniliklerin devlette uygulanmaya başladığı dönem Lale Devri adıyla anılmıştır. Bu dönemde Avrupa'ya gönderilen elçiler, Batı ile Osmanlı Devleti'ni mukayese etme şansı bulmuşlar ve topladıkları bilgileri padişaha aktarmışlardır. Siyasi, sosyal, ekonomik ve mimari gibi alanlarda yapılan birçok yenilik, Batı'dan gelen düzenlemelerin bilim ve teknik ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Avrupa'dan gelen yeni âdetler, saray harcamalarının artmasına bağlı olarak israfı doğurmuş ve halkın tepkisi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde çıkan ve geleneksel yapının bozulduğu gerekçesi ile başlayan isyanlar, III. Selim döneminde bir program dahilinde uygulanan batılılaşma hareketlerine karşı gösterilen tepkinin temelini oluşturmaktadır.

1. III. Selim Döneminden Tanzimat Fermanı'nın İlamına Kadar Geçen Sürede Batılılaşma Hareketinin Doğurduğu Tepkiler

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin yarattığı etki, Batı ile sınırlı kalmayıp Osmanlı Devleti'nde toprak, nüfus, ideoloji, yönetim, ekonomi ve dış politika alanlarında hızlı bir

değişime sahne oldu. Bu dönemde Osmanlı tahtına oturan III. Selim, yaşanan bu büyük çaplı değişimin bilincinde idi. Bu hususta onu seleflerinden ayıran önemli bir özelliği var olan sorunu gözlemlemesi ve çözümüne yönelik denetleyici bir rol üstlenmesiydi. III. Selim, henüz şehzade iken Batı'ya karşı ilgi duymuş ve Fransa Kralı XIV. Louis ile mektup yoluyla iletişim sağlayarak Batı ile yakın ilişki içerisinde bulunmuş bir padişahtı. Saltanatının ilk yıllarında Rusya ile yaşanan anlaşmazlıkları çözümüne kavuşturmak için uğraşan III. Selim, barışın sağlanması ile kafasında kurduğu islahat programını hayata geçirmek için işe girişti. Nizam-ı Cedid adını taşıyan bu programın amacı iç ve dış politikada merkezizetçiliğin pekiştirilmesi idi (Zürcher, 2000: 39-40).

III. Selim döneminde gerçekleştirilmek istenen reform çalışmaları en başından beri tepki ile karşılanmıştı. Bu tepki gerek hükümet gerekse halk arasında kendini gösterdi. Reform hareketleri ile alakalı olarak kaleme alınan belgeler saraydaki bazı kimseler nezdinde alay konusu haline gelmişti (Lewis, 1993: 59). Geleneksel toplum yapısına sahip olan Osmanlı halkı, yeni düzene karşı şüpheli bir tutum sergileyerek var olan düzenin muhafaza edilmesi için çaba sarf etmişti. Osmanlı Devleti'nin geçmişte elde ettiği başarıların yarattığı düşünceler, halkın gururlu duruşundan ödün vermeyip uzunca bir müddet Batı'daki gelişmelere ilgisiz kalmalarına neden olmuştu (Akyıldız, 2012: 15-16).

Nizam-ı Cedid programı kapsamında yapılması planlanan reformlar için gerekli bütçenin sağlanamaması, maliye sisteminde aksaklıkların yaşanmasına yol açtı. Devletin gelirlerini arttırmaya yönelik olarak Osmanlı parasının değerini düşürme yoluna gidilmesi yadsınamayacak yeni sorunları ortaya çıkardı. III. Selim'in islahat programını uygulamak için takip ettiği politika, ona muhalif kesimin zamanla artmasına sebep oldu. Devlette yeni bir ordu tesis etme fikri, ordu içinde görev alan kişilerin tepkisi ile karşılaştı. Ayrıca yeni ordunun kurulması için kahve ve tütün gibi mamullerden alınan verginin arttırılması halkın hoşuna gitmeyen bir durumun ortaya çıkmasına sebep oldu. Reform programına başlarken otoriteyi eline almayı kendisine amaç edinen III. Selim, bu amacını tam anlamıyla gerçekleştiremedi.

Bunun nedeni ise devletin merkezinden ayrı olan taşrada hüküm süren ve âyan adı verilen kişilere karşı vergi ve asker temin etme hususunda bağımsız bir hâl gösterememesinden kaynaklı idi. Nizam-ı Cedid programına uygun olarak oluşturulan orduda dahi âyanların gönderdiği birlikler yer almıştı. III. Selim her ne kadar Batı ile temasta bulunarak bu model çerçevesinde reform hareketlerini gerçekleştirmek istese de geleneksel kurumlarla karşı karşıya gelmiş olup, Batı ve geleneksellik arasında sıkışıp kaldı. Bu çatışmaya Osmanlı maliyesinin yetersizliği de eklenince durum içinden çıkılmaz bir vaziyete dönüştü. III. Selim'in oluşturduğu Nizam-ı Cedid ordusunun ve Osmanlı Devleti'nde eskiden beri varlığını sürdüren ve askeri birliklerden meydana gelen Yeniçeri Ocağı'nın bir arada faaliyetine devam etmesi oldukça zor gözükiyordu. Yeniçeri Ocağı'nda Nizam-ı Cedid ordusunun dağıtılması talebine bağlı olarak meydana gelen ayaklanma, iki ordu arasındaki çatışmada kanıt niteliği taşıyan bir gelişme idi. 1807 yılında gerçekleşen bu ayaklanma, III. Selim'in Nizam-ı Cedid ordusunu dağıtarak geri adım atmasına ve aynı gün şeyhülislam tarafından duyurulan fetva ile tahttan indirilmesine neden oldu (Zürcher, 2000: 41-44).

III. Selim'in tahttan indirilmesinin ardından Nizam-ı Cedid programına karşı olan muhafazakâr ulema ve yeniçerilerin desteği ile tahta geçirilen ve III. Selim'in yeğeni olan IV. Mustafa kısa bir süre iktidarda kaldı. III. Selim'in tarafında yer alan taşra âyanlarından olan Alemdar Mustafa Paşa her ne kadar III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak istese de kendisine muhalif olan ve onu tutsak eden kişiler tarafından öldürülmesine engel olamadı. Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'yı tahttan indirdikten sonra devam ettiremeyen Nizam-ı Cedid programından taraf olduğuna inandığı ve III. Selim'in diğer yeğeni olan II. Mahmud'u tahta çıkardı (Zürcher, 2000: 48-49).

II. Mahmud, amcası III. Selim'in tam anlamıyla başaramadığı ıslahat programına ve kazandığı düşmanlar eliyle nasıl tahttan indirilip öldürüldüğüne bizzat şahitlik etmişti. Bu durum onun yapmak istediklerini uygulamaya koyma aşamasında daha titiz ve akıllıca bir yol izlemesine imkân sağlamıştı. II. Mahmud aklındaki planları gerçekleştirmek için aceleci davranmamış ve iktidara geldikten 15 sene gibi uzun bir müddet

sonra harekete geçmişti. Bunun nedeni yapacağı yenilikler için sağlam bir temel oluşturmak idi. Onun iki amacı vardı. Birincisi hükümet içindeki makam ve mevkilere güvendiği kişileri getirmek, ikincisi ise yanları kontrol altında tutarak, keyfi hareket etmelerini engellemekti (Zürcher, 2000: 51). II. Mahmud amcası III. Selim gibi merkezietiliği gclendirmek adına ilk olarak yeni bir ordu kurma fikrinde idi. Bu fikrin mali kaynağa dolayısıyla verim sağlayacak bir vergi sistemine ihtiyaı vardı. Söz konusu vergi sistemi gcl bir merkezi yapının varlığı ve bu yapıya bağlı modern bir taşra sisteminin oluşturulması ile mümkün idi. Osmanlı Devleti'ndeki mevcut düzeni iyileştirmeyi tercih eden III. Selim 'in aksine II. Mahmud eskiyi yıkıp yeni bir düzen meydana getirme peşindeydi. Mevcut düzenin yok edilmesi hususunda ilk radikal değişiklik padişahın kuracağı ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye adını taşıyan yeni ordunun faaliyet göstermesine engel olacak olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile gerçekleşti. Bu durum yeniçeriler ile ittifak halinde olan ulemanın da etki alanının sınırlanması anlamına geliyordu. Yeniçeri Ocağı'nın ve ulemanın devlet üzerindeki tesirinin kırılması hem ordu hem de dini kurumlar üzerinde merkezietiliğin sağlanmasına olanak verdi. Yaptığı köklü değişimlerin ardından tüm dikkatini zor Őartlarda da olsa kurmayı başardığı yeni orduya veren II. Mahmud'un karşısına çıkan engellerden birisi ordu içinde yer alacak subayların bulunması meselesi idi. Batı tarzında oluşturulmak istenen orduda görevlendirilecek askerlerin, bu düşünceye uygun olarak yetiştirilmesi için Prusya'dan getirilen yabancı subaylar, Müslümanların hassasiyeti göz önüne alındığında bir çatışmaya neden oldu. Kurulan yeni ordu çerçevesinde ortaya çıkan bir başka sorun giyim ve teçhiz idi. Bu sorunu ozmek adına Avrupa ülkelerinden ithal edilen malzemelerin çokluğu, ekonomik açıdan devleti zorlayan bir husus oldu (Zürcher, 2000: 63-66). Yurt dışından getirilen yabancı subayların orduda umulan başarıyı gsteremeyeceğinin anlaşılması, padişahı yeni ozm yolları aramaya sevk etti. II. Mahmud, yeni ordunun düzenlenmesinin iyi yetiştirilecek subaylar ile mümkün olacağına kanaat getirmişti. Subay yetiştirmek için ise harp okulu açmak ve harp sanatını öğrenmek üzere Avrupa'ya ğrenci göndermek gerekiyordu.

Tüm bunlar mali kaynağa duyulan ihtiyaç demektir (Kara, 2007: V/151).

Askeri alanda yapılanlar başta olmak üzere reform çalışmaları maliye sistemindeki sorunların artmasına yol açtı. Devlet gelirlerinin büyük bir kısmı, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere meydana getirilen ve Mansure adını taşıyan hazineye aktarılmaya başlandı. Vergilendirme yoluyla kapatılmayan bu mali açık, paranın değerinin düşürülmesine ve enflasyonun artmasına neden oldu. Bu durum memur maaşlarının azalmasını ve rüşvet olaylarının artmasını beraberinde getirdi. Âyanların gücünü kırmaya yönelik olarak alınan tedbirlerden taşraya vergi toplamak için memur ve komutanların atanması ve vergilerin bu usulle toplanması sadece başkente yakın yerlerde uygulanabildi. II. Mahmud'un merkezileşme adına yaptığı bir başka yenilik olan posta teşkilatı da bir yayılım gösteremeyip başkente uzak vilayetlere erişemedi (Zürcher, 2000: 68-69).

II. Mahmud'un yürüttüğü reform programı tıpkı III. Selim döneminde olduğu gibi istenilen hedeflere ulaşamadı ve muhalif düşüncelerin filizlenerek büyümesine neden oldu. Bu başarısızlığa yol açan başlıca etkenler şunlardı: Hükümet içerisinde aktif rol alacak eğitilmiş ve padişahın güvenini kazanmış kişilerin yeterli sayıya ulaşamaması, islahat hareketlerinin yalnızca padişahın isteği doğrultusunda şekillenip toplum içinde yer bulamayı tepeden inme bir özellik göstermesi, bürokraside geleneksel kurallara bağlı kalınarak yetkilerin babadan oğula geçmesi, ortaya koyulan yeni yasa ve kurumların eski ile bir çatışma içerisine girerek ikiliğe neden olması, devletin reformlar için gereken maddi güce sahip olmaması (Zürcher, 2000: 72-73).

II. Mahmud'un uygulamada zorluklar ile karşılaşan reform programı, ona birçok düşman da kazandı. Osmanlı Devleti'nde köklü bir kültürün ve bağlı kalınan geleneklerin varlığını devam ettirmesi hem İslâm toplumunda hem de bürokrasi içinde reform hareketlerine karşı muhalefetin baş göstermesine yol açtı. Halk arasından geleneksel düşünceye sahip kişiler ile ulemanın temas halinde bulunması padişaha karşı bir ittifakın doğmasına neden oldu. İslâm toplumunun yeni düzeni

kafirlik olarak nitelendirmesi padişahı aşılması zor bir engel ile baş başa bıraktı (Lewis, 1993: 103-104).

2. Tanzimat Fermanı'nın İlanı (3 Kasım 1839)

Sultan Mahmud'un saltanatının son yıllarında dūřınılen ancak uygulamaya konulamayan Tanzimat'ın ilanı, Avrupa devletlerinin baskıları neticesinde daha da hız kazandı. Dış baskıların asıl nedeni devlette Müslümanların üstünlüğüne dayalı bir düzenin kurulu olması idi. Avrupa devletleri bu düzenin değişmesi ve devlet içerisinde bulunan tüm etnik grupların eřit haklara sahip olmaları hususunda hemfikirdi. Devletin amacı ise kendisini tehlikeye sokacak herhangi bir durum karşısında Avrupa desteğini alma dūřünceesinde yatıyordu. Fermanın, Osmanlı dışışleri bakanı tarafından kaleme alınması ve duyurulması, Avrupa devletlerine resmen bildirilmesi ve yapılan törene elçilerin daveti fermanın dış etkiler altında ortaya konulduğunu gösteriyordu (Eryılmaz, 2010: 91-92). III. Selim ve II. Mahmud döneminin aksine Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla başlayan Tanzimat Dönemi'nin göze çarpan önemli bir özelliği reform hareketlerinin kaynağının saray değil bürokrasi olması idi (Findley, 2012: 76).

Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839 tarihinde Mustafâ Reşid Paşa tarafından Gülhane Meydanı'nda yüksek bir kürsüden okundu. Yapılan merasime padişah, sadrazam, ulema, üst düzey devlet memurları, esnaf teşkilatı temsilcileri, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı ve elçiler katıldı. Tanzimat Fermanı, uygulanacak olan yeni kanunlar bağlamında üç ana esasa dayanıyordu: Birincisi Müslüman ya da gayrimüslim fark etmeksizin devlet sınırları içinde yaşayan tüm tebaanın namus, can ve mal güvenliği, ikincisi vergi sisteminin düzenlenmesi, üçüncüsü ise zorunlu askerlik meselesi idi. Padişah, fermana ve ferman dahilinde ileride uygulanacak olan kanunlara uyacağına dair yemin etti (Karal, 2007: V/171). İlanından sonra muhafazakâr kesimin memnuniyetsizliğine neden olmasına karşın Avrupa'da gayet olumlu karşılanan Tanzimat Fermanı, devletin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de yayınlandı. Bununla birlikte tercüme edilerek elçiliklere gönderildi. Fermanda yer alan kararların tebaa ile devlet ilişkileri bağlamında

kamu gücünü kullanabilmesi ve yeniliği zorunlu hale getirmesi padişahın yetkilerini sınırlandıran bir nitelik taşıyordu. Bu durum ise devletin alışlagelmiş düzeninden imtiyaz verilmesi anlamına gelmekte idi. Fermanda, şeriata bağlı kalındığı izlenimi verilmek istenmiş ise de Avrupa'da devam eden hukuk ve devlet anlayışından büyük ölçüde esinlendiği görülüyordu. İlanından az bir zaman sonra fermanın bir kopyası eyaletlere yollandı. Ferman, Osmanlı tebaası içinde farklı fikirler doğurarak yenilik taraftarları ve karşı görüş bildiren kesim arasında bir mücadelenin başlamasına neden oldu. Bu ikilik yalnızca tebaa içerisinde kalmayıp devlet adamları arasında da kendini gösterdi. Yenilik fikrine karşı olanların en büyük gerekçesi, Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı devlet geleneklerine uygun olmaması idi. Osmanlı tebaası ve devlet adamları haricinde fermanın rahatsız olan cemaat liderleri ve ruhban sınıfı ise eski ayrıcalıklarından artık faydalanamayacakları düşüncesinden korkuyorlardı (Eren, 2007: 37-39).

3. Islahat Fermanı (18 Şubat 1856) ve Osmanlı Devleti'nde Yarattığı Etki

Rusya ile girdiği Kırım Harbi'nde zor durumda kalan ve yardıma ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa ile birlik olarak onların desteğini almıştı. Fakat bu desteğin bir karşılığı vardı. O da Islahat Fermanı adı verilen belgenin Osmanlı Devleti tarafından yayınlanması idi (Yazıcı, 2002: 22). Islahat Fermanı, yabancı devletlerin teşebbüsleri dahilinde ortaya çıkması itibariyle Tanzimat Fermanı'nda da görüldüğü gibi bir mecburiyet esasına dayanıyordu. Bu ferman, Tanzimat'tan farklı olarak Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahatları yetersiz bulan ve daha fazlasını talep eden Batı tarafından hazırlanmıştı. Fermanın dikkat çeken bir özelliği ise Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına doğrudan imkân vermesi idi. Avrupa devletleri, her ne kadar fermanın ilanı hususunda Müslüman ve gayrimüslim eşitliğini sağlama gerekçesini sunmuş ise de asıl amaç, devlete müdahil olma düşüncesinde saklıydı (Tunaya,1960: 39). I. Meşrutiyet'in ilan edilmesine değin varlığını sürdüren ferman, devletin egemenlik hakları bağlamında tehlikeli bir sürecin başlangıcı sayılabilir. Islahat Fermanı, içeriği itibariyle hem Tanzimat Fermanı'nda yer alan hükümleri

pekiştiriyor hem de yeni hükümler ortaya koyuyordu. Bu doğrultuda gayrimüslimlere verilen hak ve ayrıcalıkların düzenlenmesi durumu söz konusu idi (Eren, 2007: 102-103).

Tanzimat Fermanı'nda vurgulanan eşitlik ilkesi Islahat Fermanı ile birlikte niteliğini kaybetmişti. Gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıklar, Müslüman tebaanın bir adım geride kalmasına neden oldu ve bu durum devlet politikasını tersine çevirdi (Mardin, 1991: 16).

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı gibi büyük bir muhalefeti beraberinde getirdi. Ferman, devlet adamları arasında yapılan dedikoduların odak noktası haline dönüşmüştü. Fermána eleştiri ile yaklaşanlardan birisi Tanzimat Fermanı'nı kaleme alan Mustafa Reřid Paşa idi. Mustafa Reřid Paşa, islahat fikrini savunmuş ve bu yolda uzun yıllar çaba sarf etmiş olmasına rağmen Islahat Fermanı'na karşı çıktı. Gayrimüslim tebaa için söz konusu olan hakların verilmesinde devletin aceleci davrandığını söyleyerek bunun zamana yayılarak yapılması ve yabancı devletlerin müdahalesinden uzak olması gerektiğini belirtti. Ayrıca Islahat Fermanı'nın Kırım Savaşı sonucunda imzalanan Paris Barış Antlaşması'nda zikredilmesinin siyasi açıdan doğru olmadığına dikkat çekti. Gayrimüslimlere verilen haklar sonucunda Müslüman tebaanın devlete karşı ayaklanmasından da kaygı duyuyordu. Mustafa Reřid Paşa, o zamanlarda hükümette herhangi bir makam sahibi olmamasına karşın halkın gözünde var olan itibarını devam ettirmekte idi. Bunun da etkisiyle onun Islahat Fermanı hakkındaki düşüncelerinin etki alanı zamanla daha da genişledi. Hükümette Mustafa Reřid Paşa ile hemfikir olan devlet çalışanları da mevcuttu. Bu durum yönetim kadrosu arasında bir paniğe neden olmuştu. Mustafa Reřid Paşa, ferman hakkındaki görüşlerini kaleme aldığı bir yazı ile padişaha bildirdi (Karal, 2007: VI/7-8).

Islahat Fermanı'na en büyük tepki Müslüman halktan geldi. Fermanın ilanına kadar gayrimüslimlere can ve mal güvenliği ile vicdan hürriyeti verilmişti. Bunun dışında geleneklerine uygun olarak işlerini idare etme hakkı da tanınmıştı. Fermanın ilanı ile birlikte idari, askeri ve adli alanda Müslüman ve gayrimüslim kesim arasında var olan temel farklar

tamamen ortadan kalkmış oldu (Kara, 2007: VI/8-9). Uzun yıllar boyunca devlete hizmet etmek amacı ile askerlik görevini üstlenen Müslümanlar, siyasi alanda eşit olmayı kabul etmediler. Devlet içerisinde çeşitli görevlerde yer almaları ve askerlik görevi dahilinde savaflara katılmaları Müslüman halkın esnaflık ve zanaatkarlık işlerinden uzak kalmalarına neden olmuştu. Osmanlı tebaasında ekonomik açıdan gayrimüslim halkın üstünlüğü söz konusu idi. Ayrıca ticaret ve sanat ile yakından ilgilenmeleri gelişim göstermelerine imkân vermişti. Dolayısıyla gayrimüslimlere tanınan yeni haklar, Müslümanlar tarafından hoş karşılanmadığı gibi fermana karşı çıkılmasına yol açtı (Eryılmaz, 2010: 143-145).

Tüm Osmanlı tebaasının eşit haklara sahip olması için teminat veren Islahat Fermanı'nın, gayrimüslimleri memnun etmesi bekleniyordu. Fakat beklenildiği gibi olmadı. Aksine gayrimüslimler içerisinde de bir memnuniyetsizlik durumu hâkim idi. Gayrimüslim halk üzerinde yönetim yetkisi bulunan cemaat liderleri ve papazlar, fermanı hiç iyi karşılamadılar. Yetkilerinin sınırlandırılması ve devlet elinin sürekli üzerlerinde olması, onlar açısından endişe verici idi. Tebaa üzerinde var olan otoriteleri sayesinde görevlerini kötüye kullanarak gayrimüslimlerden para tahsis ediyorlardı. Fermanın uygulanması, yaptıkları usulsüzlüğe engel olarak zenginlik içinde yaşama düşüncelerinin imkânsız bir hâl alması anlamına geliyordu. Ayrıca önceden sahip oldukları ayrıcalıkların, eşitlik ilkesi doğrultusunda yok olması onlar için kötü bir vaziyetin habercisi idi. Cemaat liderleri ve papazlar haricinde gayrimüslim halk da Islahat Fermanı'nı hoş karşılamadı. Bunun nedeni ise fermanın, askerlik hizmetini gayrimüslimler için zorunlu kılmasından kaynaklanıyordu. Geçimlerini sağladıkları iş kolları gayrimüslimler için konforlu bir hayat sunmakta idi. Dört yıllık askerlik hizmetinin onları meşgul ederek işlerinden alıkoyacağını tahmin etmişlerdi. Bu nedenle Islahat Fermanı, gayrimüslim halk tarafından olumsuz bir geri dönüş ile karşılandı (Kara, 2007: VI/10-11).

4. Islahat Fermanı'nın Getirdiklerine Karşı Fedailer Cemiyeti'nin Başlattığı Hareket: Kuleli Vakası (18 Eylül 1859)

Sultan Abdülmecid'in saltanatının son yılları, padişaha ve yönetime karşı memnuniyetsizliğin hâkim olduğu bir dönem idi. Devlet geleneklerinde yeni düzenin uygulanması için değişime gidilmiş ise de islahat hareketlerinden beklenen sonuç alınmamıştı. Halk, yapılan islahat çalışmaları neticesinde devletin içine düştüğu zor durum ile ilgilenmiyordu. Halk için gündemde olan konu, maddi gelirlerinde ortaya çıkan etki ile sınırlıydı. Fakat Kırım Savaşı'nın ardından devlet ekonomisinde bir düşüşün yaşanması önemli bir sorunu ortaya çıkardı (Karal, 2007: VI/95). Osmanlı maliyesinde meydana gelen bozulma, devletin dış borçlanma yoluna gitmesine neden oldu. Sultana ve devlet adamlarına oldukça cazip görünen bu yeni usulün devamı da geldi. Avrupa'dan ilk olarak 1854 yılında borç alan devlet buna 1855, 1858 ve 1860 yıllarında yenilerini ekledi. Üstelik alınan borçlar ekonomik yatırım yapılabileceği yerde savaş, isyan, silah, saray yapımı ve maaş ödemesi gibi harcamalarda kullanıldı. Bunun farkında olan alacaklılar, borç vermek için zorlu şartlar öne sürüyorlardı. Tüm bunlara rağmen sarayda israf ve eğlence düşkünlüğu artarak devam etti. Sultan Abdülmecid'in kızının günlerce süren ve ciddi miktarda altın masrafı yapılan düğünü, saray içi israfın bir kanıtı idi. Tanzimat paşaları, israfın önlenmesi için birtakım girişimlerde bulunmakla beraber daha sonra mertebelerini kaybetme korkusu ile ses çıkarmaz olmuşlardı. Alafranga yaşam tarzının Osmanlı sınırları içerisinde yayılması, israfı tetikleyen önemli bir etken haline geldi. Bu yeni tarz giyim, döşeme ve mimaride kendini gösterdi. Bu dönem içerisinde israf bağlamında değerlendirilen mimari yapıların başlangıcını Dolmabahçe Sarayı teşkil ediyordu (Akşin, 1988: 132). Hükümete karşı yapılan eleştiriler çoğalmıştı. Padişah vakit kazanmak için aralıklarla sadrazam değiştirme yöntemine başvursa da bu eleştirilerin önu kesilemedi. Osmanlı Devleti'nin bu durumu Kuleli Vakası'nın patlak vermesine neden oldu (Karal, 2007: VI/95).

Kuleli Vakası, Fedailer Cemiyeti adı altında toplanan grubun hükümete karşı gerçekleştirdiği bir darbe girişimi olarak

biliniyordu. Bu girişimin neyi amaçladığı hususunda akla gelen ilk düşünce Osmanlı tahtında oturan Sultan Abdülmecid'i tahttan indirmektir (Riedler, 2012: 29). Padişahı tahtan indirmek için bir darbe hareketinin gerçekleşeceği haberi, Kırım Savaşı'nın devam ettiği yıllarda ağızdan ağıza dolaşarak bir yayılım gösterdi. Hanedanın damadı olan ve uzun zamandır bahriye nazırlığı görevini yürüten Mehmet Ali Paşa'nın Kastamonu'ya sürgüne gönderilmesi de bu durum ile alakalı idi. Mehmet Ali Paşa, Abdülaziz ile iletişim kuran ve yönetimden memnun olmayan ulema üyeleri ile temas halinde bulunma gerekçesiyle gözden çıkarılmıştı. Sultan Abdülmecid'in bozulan sağlığı ve savaşın yarattığı gergin ortam padişah otoritesinin azalmasına neden oldu. Devletin içinde bulunduğu bu zorlu süreç, İngiliz, Fransız ve Avusturya büyükelçilerinin de dikkatini çekmişti. Gerekli çözümün padişah değişikliği ile sağlanacağına kanaat getiriyorlardı (Riedler, 2012: 32).

Kuleli Vakası, hükümete karşı kurulmuş gizli bir cemiyetin ortaya çıkmasında etkili olması itibarıyla önem arz ediyordu. Olayın taşıdığı isim yakalanan cemiyet üyelerinin Kuleli Kışlası'nda sorgulanmalarından kaynaklı idi. Cemiyet kurucuları arasında Şeyh Ahmet, Ferik Çerkez Hüseyin Paşa, Arnavut Cafer Paşa, Arif Bey ve Binbaşı Rasim Bey gibi isimler zikredilmekteydi (Karal, 2007: VI/95).

Fedailer Cemiyeti'nin kurucu kadrosu içerisinde yer alan Şeyh Ahmet'in, soruşturma sonrasında yazıya geçirilen ifadesinde, Islahat Fermanı'ndan rahatsızlık duyduğu görülmüyordu. Verdiği ifadede anlaşıldığı üzere Şeyh Ahmet, Islahat Fermanı'nın yayımlandığı esnada Kırım Savaşı'nın devam ettiği cephede yer almaktaydı (Çelik, 2016: 31). Osmanlı ordusunun yükünü hafifletmek adına içlerinde müritlerin bulunduğu bir grup ile savaşa katılmıştı. Savaşta tanıştığı kişiler vesilesi ile çevresi genişlemiş ve sözü geçen biri haline dönüşmüştü (Varol, 2015: 100). Şeyh Ahmet, Islahat Fermanı'nın gayrimüslimlere verdiği geniş hakları kabullenmemiş ve devlete karşı bir tavır içerisinde girmişti. Kuleli Vakası'nda liderlik görevini üstlenen şeyh, Nakşibendi tarikatının Hamidi koluna mensup idi. Şeyh Ahmet, ferman hakkındaki düşüncelerini ve duyduğu memnuniyetsizliği Kırım Savaşı esnasında tanışmış

olduğu Ferik Çerkez Hüseyin Daim Paşa'ya anlatmıştı. Kırım Savaşından sonra sık sık Hüseyin Daim Paşa'nın konağında, kimi zaman ise şeyh Ahmet'in müderrislik görevini devam ettirdiği Bayezid Medresesi'nde görüşerek konuşmuşlardı. Bu fikir alışverişinin, ileride kurulacak olan Fedailer Cemiyeti'nin temelini oluşmasında etkili olduğu söylenebilir (Çelik, 2016: 31-32).

Hüseyin Daim Paşa ile aynı fikirleri paylaşan şeyh Ahmet'in öncelikli amacı, yanlarına yeni kişileri alarak cemiyet üyelerini arttırmaktı. şeyh Ahmet ve Hüseyin Daim Paşa haricinde cemiyetin ilk üyeleri olan Arnavut Cafer Paşa, Binbaşı Rasim Bey ve Arif Bey, Hüseyin Daim Paşa'nın konağında yemin etmeleri ile beraber cemiyet, tam manasıyla vücut bulmuş oldu. Cemiyetin temellerini oluşturan bu kişilerin bir araya gelmesinin ardından yeni üyeler bulmak amacına yönelik hareket edildi. Bürokrasi ve sivil halk ile temasa geçilmekle beraber ulema sınıfı odak noktasını temsil ediyordu. Faaliyetlerine devam eden cemiyet üyeleri için gizlilik, önemli bir nitelik taşıyordu (Düzen, 2015: 36).

Cemiyete girmek için cemiyet amacına uygun olarak çalışmak ve sır saklamak üzerine yemin etmek ve buna dair bir belgeyi imzalayıp mühürlemek gerekiyordu. Cemiyetin kurucuları, kişileri kendi saflarına çekmek adına şeriata uygun olarak hareket ettiklerini propaganda faaliyetleri ile göstermeye çalıştılar (Karal, 2007: VI/95-96).

şeyh Ahmet, ulema ile yan yana geldiğinde devlette artık şeriatın uygulanmadığını ve saray harcamalarının israf boyutuna ulaştığını söylüyordu. Hükümete yapılan eleştiri, bu gerekçeler üzerinden ilerlemekteydi. şeriat hususunda Hüseyin Daim Paşa da gerekli hassasiyeti gösteriyor, bu konuyla alakalı bilgiler bazı cemiyet üyeleri aracılığıyla ona ulaşıyordu (Düzen, 2015: 58-59).

Kuleli Vakası adını taşıyan darbe girişimi, planlanmış ve bu plan dahilinde çeşitli önlemlerin alındığı bir oluşum idi. Darbe girişiminin başarılı olması halinde Hüseyin Daim Paşa'nın yazıya geçirilmesini sağladığı listede uygulamaya konulacak olan önlemler yer alıyordu. Bu önlemler köprüleri kapatmak, vapurlara yolcu alımının durdurulmasını sağlamak, ulaşıma engel

olmak ve telgraf hatlarını tahrip etmekte. Şeyh Ahmet'e göre darbe girişimi planını gerçekleştirmek için en uygun vakit gece saatleriydi. Şeyh Ahmet, darbenin yapılacağı gece, iletişimi sağlamak için boğazda maytap yakılmasının ve gözetmenlik yapmak üzere minarelerde cemiyet üyelerinin bulundurulmasının yararlı olacağını öngörüyordu (Çelik, 2016: 34).

Şeyh Ahmet başta olmak üzere cemiyet üyelerinin darbe girişimi için yaptığı planlar, Hüseyin Daim Paşa'nın Rumeli'ye gitmesi üzerine ertelendi. Darbe planı için oldukça kalabalık bir insan topluluğuna ihtiyaç vardı. Cemiyet üyeleri arasında yer alan Çerkez Şuayib üye sayısını arttırarak istenilen kitleye ulaşmak amacıyla Çerkezlerden yardım talep etti. Fakat işler hiç de tahmin edildiği gibi ilerlemedi. Çerkezlerin katılımıyla üye sayısını arttırma fikri, beklenen sayıda olumlu geri dönüş ile karşılaşmadı. Hüseyin Daim Paşa'nın gidişi Şeyh Ahmet'in, Çerkezlerden yeterli desteğin alnamaması ise Çerkez Şuayib'in darbe fikrine karşı ilgisiz bir tutum içerisine girmesine neden oldu. Bu ilgisizlik hali, her iki ismin de darbe girişimi planına sadık kalmalarına engel olmadı (Çelik, 2016: 35).

Hüseyin Daim Paşa'nın Rumeli'ye gitmesinin ardından cemiyete üye olarak dahil edilenlerin devlette görev alan yüksek rütbeli kişiler olmasına özen gösterildi. Bu konu ile alakadar olan kişi Arif Bey idi. Hüseyin Daim Paşa'dan arda kalan boşluk doldurulmak isteniyordu. Bunun için mirliva görevinde bulunan Hüseyin Paşa seçilmişti. Cemiyete üye olması için Hüseyin Paşa ile konuşan Arif Bey, ona cemiyet hakkında bilgi verdi. Hatta cemiyetin kurucu üyeleri ile Hasan Paşa'nın görüşüp konuşmaları için bir gün belirledi. Uygun görülen vakit geldiğinde Hasan Paşa'nın görüşmeye iştirak etmesi beklendi. Bu bekleyiş hayli uzun sürmesine rağmen Hasan Paşa gelmedi. Bunun üzerine görüşme iptal oldu ve içinde Şeyh Ahmet, Cafer Dem Paşa, Binbaşı Rasim Bey ve Arif Bey'in yer aldığı grup dağıldı. Hasan Paşa'nın gelmemesi Şeyh Ahmet'te bir şüphe uyandırdı. Duyduğu rahatsızlığı Arif Bey ile paylaştı. Hüseyin Paşa'dan emin olmamalarına rağmen Arif Bey'in ona cemiyetin sırlarını anlatmış olması, Şeyh Ahmet'i oldukça kaygılandırıyor. Şeyh Ahmet'in tam tersine Arif Bey, Hasan Paşa'ya güveniyor ve cemiyete üye olacağından emin gözüküyordu. Bu iki zıt düşünce

arasında galip gelen, Şeyh Ahmet'in Őüpheleri olmuştu (Düzen, 2017:122).

Cemiyetin varlığının hükümet tarafından fark edilmesi, Mirliva Hasan Paşa'ya cemiyete üye olması yönünde sunulan teklif neticesinde gerçekteşti. Mirliva Hasan Paşa'nın bu durumu hükümete bildirmesi ile birlikte cemiyet üyeleri Kuleli Kışlası'na kapatıldı. Kurulan bir komisyon aracılığıyla sorgulanan cemiyet üyelerinin alacakları cezalar, Vükela Heyeti tarafından belirlendi (Karal, 2007: VI/96).

Cemiyetin kurucu kadrosunu oluşturan Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa, Arif Bey ve Binbaşı Rasim Bey birinci dereceden suçluluk esasına dayanarak idam cezasına çarptırılırken diğer cemiyet üyeleri için de kürek, kalebentlik ve sürgün cezaları uygun görüldü. Cemiyet kurucularına verilen idam cezası, Sultan Abdülmecid'in müdahalesi neticesinde müebbet hapis cezası olarak değiştirildi (Türkmen, 2002: 26/356-357).

Cemiyet üyelerinin Sultan Abdülmecid'e karşı bir darbe planı yapmak istediklerine dair oluşan kanı, sorgu esnasında Şeyh Ahmet ve Hüseyin Daim Paşa tarafından yalanlanarak kabul edilmedi. Diğer cemiyet üyeleri ise darbe girişimi için plan yaptıklarını itiraf etmişlerdi (Yılmaz, 2017: 523).

Sorgusu bittikten sonra Kuleli Kışlası'na götürölmek üzere kayık ile yola çıkarılan Cafer Dem Paşa, kayıktan atlayarak intihar etti. Kuleli Vakası'nda suçlu bulunanlar arasında Osmanlı ordusunda muvazzaf olan isimler de vardır. Bunlar, görevlerinden uzaklaştırılarak ya hapse mahkûm edildiler ya da sürgün ile cezalandırıldılar. Sürgün yeri olarak Limni ve Rodos adalarına gönderilenler de vardı (Türkmen, 2002: 26/357).

Hükümet, halkı Kuleli Vakası'ndan haberdar etmek amacıyla gazetede bir bildirge yayınladı. Söz konusu beyanname, olayın ayrıntılarına yer vermediğinden halk konu ile alakalı yeterli bilgiye sahip olamamıştı. Gizlilik esasına dayalı olan bu bildirgede yalnızca düzeni bozmaya çalışanların bir cemiyet kurma amacı taşıdıkları bilgisi mevcuttu (Yılmaz, 2017: 519).

Abdülmeçid yönetimine muhalif olanlar, şehzade Abdülaziz'e karşı ılımlı bir yaklaşım içerisinde idi. Bu durum, Fedailer Cemiyeti ile Abdülaziz'in Kuleli Vakası çerçevesinde iletişim halinde olmaları ihtimalini akla getiriyordu. Cemiyet üyelerinin verdikleri sorgularda konu ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmadı. Fakat cemiyet üyeleri arasında yapılan görüşmelerde, Abdülmeçid'e karşı yapılan darbe girişiminin başarılı olması durumunda Abdülaziz'e bu bilginin verileceği ve Abdülaziz'in gelişinin ertesi günü Eyüp Sultan Camii'nde kılıç kuşanma töreninin yapılacağı bahsi geçmekteydi. Sultan Abdülmeçid'e karşı olan cemiyet üyelerinin, Abdülmeçid'in tahttan indirilmesi sonucunda yerine geçecek ismin Abdülaziz olması yönündeki istekleri açtı. Abdülaziz ile birlik olduğuna dair ileri sürülen düşünce, cemiyetin hem kurucu üyeleri hem de diğer üyeler arasında konuşuluyor ve gittikçe yayılıyordu. Üyeler arasında yayılan bu havadislerin kaynağı, Şeyh Ahmet'in söyledikleriydi. Abdülaziz'e durum ile alakalı haber yollanacağından söz eden de Şeyh Ahmet'ten başkası değildi. Abdülmeçid yönetiminin son bulmasının ardından başa geçen Abdülaziz'in, Kuleli Vakası kapsamında tutuklananları affetmesi Abdülaziz ve Fedailer Cemiyeti arasında bir iş birliğinin var olduğu ihtimalini destekler nitelikte idi. Bu af, cemiyetin kurucu kadrosu içinde yer alan Hüseyin Daim Paşa'nın eski rütbesine dönerek devlet görevine devam etmesine bile imkân vermişti (Düzen, 2015: 50-52).

Fedailer Cemiyeti'nin amacı ve ideolojisi hakkında kesin bir bilgi bulunmamasıyla birlikte iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Türk ve yabancı tarihçiler arasında bu darbenin gerici yahut yenilikçi bir müdahale olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. İlk görüş cemiyetin amacını Tanzimat'tan ileride olan, Batı modelinin temel alındığı, yenilikçi ve halkın temsil yetkisinin var olduğu bir rejim kurmak şeklinde açıklamıştır. İkinci görüş ise Tanzimat'ı ortadan kaldırarak şeriat hükümlerinin uygulandığı eski düzene geri dönmek olarak yorumlamıştır (Berkes, 2012: 274).

Fedailer Cemiyeti'nin darbe girişiminde bulunmasının altında yatan amaç, Sultan Abdülmeçid'in bizzat şahsına yönelik bir tepkinin var olması ile ilişkilendirilebilir (Yazıcı, 2002: 46).

Fedailer Cemiyeti, Avrupa'da anayasal rejimin var olması için ortaya çıkan bazı akımlara benzetilmiş olup söz konusu akımlarda görülen özellikleri barındırmıyordu. Kuleli Vakası, milliyetçilik düşüncesi ile hareket eden ve anayasal rejim kurulmasını amaçlayan bir başkaldırı sonucu ortaya çıkmadı. Cemiyet üyeleri, Osmanlı birliğinin sağlanarak şeriate uygun olan iyi bir yönetimin var olmasını arzuluyorlardı (Berkes, 2012: 274-275).

Kuleli Vakası'nın başarısız bir girişim olarak kalması ve Fedailer Cemiyeti'nin ortaya çıkması, Sultan Abdülmecid ve yönetim kadrosunu rahatlatacak bir gelişme olarak gözükiüyordu. Fakat devlette var olan sıkıntılı vaziyet, buna fırsat vermedi. Ekonominin kötüye gitmesi, halkın ağır bir yük altına girmesine neden olmuştu (Çelik, 2016: 39).

Fedailer Cemiyeti'nin yürüttüğü gizli düzenin ortaya çıkmasının ardından sokaklarda üyelerin serbest bırakılması gerektiğini konu edinen afişlerin dolaşması, devletteki olumsuz havayı bir nebze daha arttırdı. Hızla yayılan tepkinin ortadan kaldırılması için yeni çözüm yolları gerekiyordu. Bu doğrultuda öncelikli olarak Osmanlı maliyesinde görülen bozulmanın iyileştirilmesi ve saray israfının önlenmesi için çalışılacağını Sultan Abdülmecid bizzat bildirdi. Ayrıca Ali Paşa'yı sadrazamlık görevinden alarak yerine Kıbrıslı Mehmet Paşa'yı tayin etti. Fakat bu önlemlerin hiçbirisi uzun vadede işe yaramadı. Muhalefetin engellenmesi bir yana, yeni muhalif grupların ortaya çıktığı görüldü (Riedler, 2012: 50-51). Sultan Abdülmecid'in saltanatının son yıllarında ortaya çıkan Kuleli Vakası, devlette varlığını sürdüren bunalımlı yıllar da göz önüne alındığında padişahı hayli yıpratmış bir durum oldu (Karal, 2007: VI/97).

Kuleli Vakası başarılı bir sonuca ulaşamamasına rağmen batılılaşma hareketlerine karşı gösterilen ilk tepki olması açısından dikkat çekici idi (Riedler, 2012: 29). Fedailer Cemiyeti üyelerinin rol oynadığı bu olay, ileride ortaya çıkacak olan Yeni Osmanlılar Hareketi'ne yol gösteren bir kılavuz niteliği taşıyordu (Kuran, 2000: 19).

Yeni Osmanlı Hareketi içinde yer alan Şinasi'nin bu cemiyet ile bir bağlantısının olduğu varsayımı, dikkat çekici bir nokta idi (Kuran, 2000: 20). Ebuziyya Tevfik, Kuleli Vakası

sanıkları arasında Şinasi'nin de olduğunu öne sürmüştü. Bu iddiayı doğrulayan herhangi bir kanıt bulunmayıp yargılanan iki kişinin Şinasi'nin bir dönem çalıştığı Tophane'den tanıdıkları olması Ebuziyya Tevfik'in iddiasını güçlendirir nitelikteydi. Ayrıca gizli cemiyet üyelerinin çoğunun Tophane ve Bahriye'de çalışmış olması önemli bir detayı ortaya çıkarıyordu (Berkes, 2012: 273).

Yeni Osmanlı Hareketi'nin bir diğer önemli şahsiyeti olan Namık Kemal'in Magosa'ya sürgüne gönderildiği yıllarda Şeyh Ahmet'in de burada sürgün hayatının devam ettiği ve bu iki ismin bir araya geldikleri bilinmekteydi. Aynı ortamı paylaşan Şeyh Ahmet ve Namık Kemal, yan yana oldukları süre zarfında çeşitli konularda sahip oldukları düşünceleri birbirlerine aktarmışlardı. Böylelikle her ikisi de karşı tarafın görüşlerinden faydalanma imkânı elde etmişti. Hatta Namık Kemal bazı zamanlar, kaleme aldığı şiirleri Şeyh Ahmet'e göstermiş, söz konusu şiirlerle alakalı onun söylediklerine başvurmuştu. Namık Kemal'in Ebuziyya Tevfik ve Mithat Paşa'ya gönderdiği mektuplardan Şeyh Ahmet'e karşı saygı ve hayranlık duyduğu anlaşılıyordu (Varol, 2015: 124-125).

Sonuç

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde gördüğümüz batılılaşma hareketleri ekonomik ve askeri açıdan yetersizliklerle karşı karşıya kalmış, kültürel değerlerin korunması gerekçesi etrafında şekillenen ve halk içinde baş gösteren bir muhalefet ile sonuçlanmıştır. Merkezileşme adına yapılan çalışmalar uzun vadede başarıya ulaşamamıştır. II. Mahmud'dan sonra tahta çıkan Sultan Abdülmecid döneminde devletin dağılmasını önlemek amacıyla yönelik olarak ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı sınırları içinde yaşayan gayrimüslim halka Müslüman halk ile eşit haklar tanımıştır. Bu durum birçok alanda ikiliğe neden olmakla beraber hem Müslüman hem de gayrimüslim halkın istekleri ile uyuşmamıştır. Yabancı devletlerin baskısı neticesinde ilan edilen ve dayatmacı bir özellik gösteren Islahat Fermanı da beklentiyi karşılayamamış ve çöküşe doğru sürüklenen devleti kurtuluşa erdirememiştir. Tanzimat Fermanı ile beraber Müslümanlar ile aynı konuma gelen gayrimüslimler, Islahat Fermanı ile fazladan

hak ve ayrıcalıklara sahip olmuştur. İki kesimi de mutlu etmeyen yeni düzen, çatışmaları beraberinde getirirken iktidara karşı var olan muhalefetin de şekil değiştirerek devam etmesine yol açmuştur. Osmanlı Devleti'nde batılılaşmaya karşı çıkan ve toplum içinde kendini belli eden rahatsızlık, yerel ve milli bir tepkinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu tepki, bir anlamda anti-emperyal bir dūřuncenin dışa vurumu olmuştur. İslahat Fermanı'nın gayrimüslimlere verdiği ayrıcalıklar neticesinde hükümete karşı tavrı değişen ve milli değerlerin yok sayıldığına dair hem fikir olan Fedailer Cemiyeti üyeleri, mevcut düzeni eleştirmişler ve şeriatın uygulanmadığını savunmuşlardır. Fedailer Cemiyeti'nin şeriatın tekrar var olması amacına yönelik olarak yaptığı planlar, Kuleli Vakası adıyla bilinen darbe girişimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Kuleli Vakası her ne kadar başarılı bir girişim olmasa da hükümete karşı gerçekleştirilen ilk örgütlü ayaklanma olması bakımından dikkate değerdir.

Kaynakça

- AKŞİN, Sina (1988). “*Siyasal Tarih (1789-1908)*”, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Ankara: Cem Yayınevi.
- AKYILDIZ, Ali (2012). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BERKES, Niyazi (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÇELİK, Halil İbrahim (2016). “Bürokratik Darbe Geleneğinin Kökenleri (Kuleli Vakası ve 1876 Darbesi)”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Darbeler Tarihi Özel Sayısı I, C. II, S. 2, s. 27-78*.
- DÜZEN, Cem (2015). *Kuleli Vak'ası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- DÜZEN, Cem (2017). “Tanzimat Dönemine Karşı Bir Suikast Teşebbüsü: Kuleli Vak'ası”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 19, Sayı 1, s. 107-128*.
- EREN, Ahmet Cevat (2007). *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, İstanbul: Derin Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal (2010). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- FİNDLEY, Carter V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi*, Çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları.

*Osmanlı'da Batılılaşma ve Anti-Emperyal Muhalefet Kültürünün Doğuşu:
Kuleli Vakası Örneği*

- KARAL, Enver Ziya (2007). *Osmanlı Tarihi C. V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya (2007). *Osmanlı Tarihi C. VI, Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KURAN, Ahmet Bedevi (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- LEWIS, Bernard (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MARDİN, Şerif (1991). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- RİEDLER, Florian (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Muhalefet ve Meşruiyet*, Çev. Azize F. Çakır, İstanbul: Picus Yayıncılık.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: Siyaset İlmî Serisi 8.
- TÜRKMEN, Zekeriya (2002). "Kuleli Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 356-357.
- VAROL, Muharrem (2015). "Kahramanlıktan Kalebendliğe: Kuleli Vak'asının Baş Aktörü Süleymaniyeli Şeyh Ahmed'e Dair Bilinmeyenler", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C. 16, S. 35, s. 97-143.
- YAZICI, Nevin (2002). *Osmanlılık Fikri ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YILMAZ, Yasin (2017). "Osmanlı'da Sebebi Meçhul Olan Kuleli Vakası'nın Tarihi Arka Planı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 12/16, s. 511-530.
- ZÜRCHER, Erik Jan (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

